

КВАЛИТЕТ ПРОИЗВОДА И ЗАШТИТА ПОТРОШАЧА У СВЕТЛОСТИ ПРИВРЕДНОГ И ГРАЂАНСКОГ ПРАВА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Увод

Као и у сваком модерном праву, питање квалитета производа односно правних норми које штите квалитет производа и обезбеђују купца односно потрошача од лошег квалитета као и проблем заштите потрошача у односу на произвођача који производе за непознатог купца, решава се у југословенском праву нормама привредног и грађанског права и нормама управног права. Поред тога, одређена заштита пружа се и путем инструмената тзв. самоуправног права кроз самоуправне споразуме и друштвене договоре које налаже закон. Стога, ако бисмо хтели да направимо неку класификацију мера заштите потрошача и квалитета производа, могли бисмо да их сврстамо у две најшире групе.

Прву чини заштита квалитета кроз норме облигационог права. Два су основа ове заштите. Једна је заштита која се пружа на основу одговорности продавца за материјалне недостатке ствари и други је одговорност продавца и произвођача по основу гаранције за исправно функционисање продате ствари.

Другу групу мера заштите потрошача и квалитета производа чини заштита која се пружа кроз управне и јавноправне мере. У ову групу нових мера, које се разликују од, ако можемо да кажемо класичних, грађанскоправних мера спадају све разноврснији облици заштите коју друштво организује принудним прописима и организовањем самих потрошача. Ту спадају, пре свега, мере стандардизације пропраћене одређивањем разних исправа која обавезно прате одређену робу (прописи о квалитету, производне спецификације, атести, техничка упутства, знак квалитета). Ту спада и прописивање означавања, обележавања и начина паковања одређене робе, заштита од нелојалне утакмице која је уперена против потрошача као и доношење посебних узанси за промет робе на мало. Посебан вид заштите, чији ће значај расти у будућности и чије је нормативно регулисање за сада ефикасније од његовог стварног утицаја у животу, јесу самоуправни облици споразумевања прометних орга-

низација и организација потрошача о асортиману, количини, квалитету и цени производа, као и организовање потрошача у такозване потрошачке центре. Свакако да значај појединих наведених облика није, бар у овом моменту, исти но сви они заслужују да буду приказани да би се употпунила слика о заштити квалитета производа и заштити потрошача која се често поједностављено своди на правила облигационог права и мере стандардизације.

Извори

До доношења Закона о облигационим односима, основни извори правних правила о квалитету и заштити потрошача били су, у области облигационоправне заштите, Опште узансе за промет робом, правна правила из закона старе Југославије која нису била у супротности са новим социјалистичким поретком. Судска пракса, мада интерпретативни извор, услед непостојања закона превазилазила је своју интерпретативну улогу и фактички стварала правна правила у овој области. Што се тиче управне или јавноправне заштите, последњи закон (пошто су више пута мењани) који је регулисао ову материју био је Закон о југословенским стандардима и нормама квалитета производа из 1974. године и пратећи прописи (наредбе) за овај Закон. Устав и нови закони ставили су ове изворе ван снаге.

Поред Устава од 1974, материју заштите квалитета, квалитета производа и потрошача регулише низ закона и то: Закон о облигационим односима, од 1978. године, глава VII одељак 2, чл. 478 до 507 (Сл. лист СФРЈ бр. 29 од 1978. г.); Закон о стандардизацији од 1977. године (Сл. лист СФРЈ бр. 38 од 1977. г.); Закон о основама пословања организација удруженог рада у области промета робе и услуга и о систему мера којима се спречава нарушавање јединства југословенског тржишта од 1976. г. (Сл. лист СФРЈ бр. 43 од 1976. г.); Закон о спречавању нелојалне конкуренције и монополистичких споразума од 1974 (Сл. лист СФРЈ бр. 24 од 1974. г.); Наредба о одређивању производа који се могу стављати у промет само ако су снабдевени гарантним листом, техничким упутством и списком овлашћених сервиса и о најмањем трајању гарантног рока за производе (Сл. лист СФРЈ бр. 5 од 1978. г.); Посебне узансе о понашању у промету робе на мало издате од Савета за трговину Привредне коморе Југославије 1977. године као и друштвени договори закључени између организација удруженог рада и организација потрошача („кодекси понашања“, „потрошачки кодекси“).

Заштита квалитета кроз облигационо-правне прописе

а) Одговорност за материјалне недостатке ствари. Овај класични облик заштите потрошача-купца добио је најзад и у југословенском праву своју кодификацију Закона о облигационим односима од 1978. (чл. 478. до 499). Сумарно, више прегледа ради, износимо основна

решења која су иначе позната у упоредном праву. Тако, недостаци квалитета (мане) морале су да постоје у моменту преласка ризика или да су последица узрока који је у том моменту постојао. Квалитет ствари мора да одговара редовној употреби, или нарочитој сврси ако је у уговору назначена или се из околности посла види, уговореним својствима или узорку и моделу, ако је према њима одређен квалитет. Одговара се за видљиве и за скривене (или невидљиве) мане с тим што су рокови за приговоре кратки (8 дана, у привреди „без одлагања“) уз преклузивни рок од 6 месеци за скривене мане. Ограничење одговорности или њено потпуно искључење могуће је уговором, али је ништаво ако је продавац знао за недостатке или ако клаузула о искључењу проистиче из монополског положаја продавца. Не одговара се за скривене мане код принудне јавне продаје робе. Основна права која стоје на расположење купцу у случају недостатака у погледу квалитета ствари јесу: накнадно испуњење, снижење цене или раскид уз накнаду штете у сваком од наведених случајева. Могућ је и делимитчан раскид. Закон детаљније расправља о губитку права на раскид уговора и о дејству раскида.

б) Гаранција за исправно функционисање продате ствари регулисана је Законом о облигационим односима (чл. 500 до 507) и Законом о стандардизацији (чл. 45 — 47). Први текст утврђује појам гаранције као одговорност продавца техничке робе за исправно функционисање продате ствари ако је за њу издао гарантни лист и то док траје гарантни рок, Други текст (Закон о стандардизацији) пак утврђује обавезу издавања гарантног листа за индустријске производе трајније употребе која је условљена посебним техничким својствима и начином коришћења као и садржину гарантног листа. Наредба из 1978. ближе одређује који су то производи (електрични, оптички, ТВ и други апарати, фрижидери, машине, возила, мотори, итд.) као и минималне гарантне рокове. Према закону о облигационим односима, гарантни лист предаје купцу продавац али му одговарају и продавац и произвођач (по избору купца). Купац може захтевати да се недостатак отклони у разумном року а ако то не буде учињено може захтевати замену ствари. Трошкови и ризик преноса ствари до места оправке су на терету продавца а купац има право и на накнаду штете због лишења коришћења ствари за време поправке. Општи рок трајања гаранције је једна година. Поменута уредба предвиђа и низ краћих рокова од четири, шест, дванаест и осамнаест месеци, за поједине производе. Постојање гаранције не дира у права купца по основу одговорности продавца за недостатке квалитета ствари и он може бирати којим ће се правом користити.

Заштита кроз управне и јавноправне мере

Законом о стандардизацији као мере заштите квалитета (норме квалитета) предвиђене су: прописи о квалитету или обавезно прописивање (стандарда) квалитета; произвођачке спецификације; атести; техничка упутства и знак квалитета.

Нормама квалитета предвиђа се шта прописи о квалитету треба да одреде код појединих врста производа (пољопривредних и индустријских) односно услуга. Законом је овлашћен директор Југословенског завода за стандардизацију да прописује квалитет прехранбених и индустријских производа а за услуге је овлашћен сам Завод.

Произвођачке спецификације могу бити добровољне или обавезне. Доносе се пре почетка производње односно пружања услуга по њима а производи се могу пуштати у промет само ако испуњавају услове из спецификације.

Атести су исправе које издаје Југословенски завод за стандардизацију или од њега овлашћена организација, на основу провере односно испитивања производа (атестирање) којим се потврђује да исти испуњава услове и захтеве у погледу квалитета. Атестирање може бити обавезно за одређене производе а може се спровести и на захтев лица које има за то интерес. Атестирање врше организације регистроване за испитивање квалитета. Атестирање се врши и упоредно на иницијативу организације потрошача ради утврђивања најквалитетнијих производа те врсте и саопштавања резултата јавности.

Техничка упутства прати одређену индустријску робу и садржи техничке податке од значаја за исправно пуштање производа у погон односно употребу и за отклањање сметњи и кварова. Оно може бити прописано и за увозну робу.

Знак квалитета ЈУС-а јесте посебна ознака за висок квалитет одређеног производа чија примена није обавезна. Право на употребу ове ознаке стиче се на основу одобрења Југословенског завода за стандардизацију на писмени захтев. Подносилац захтева се обавезује да ће обезбедити производу за који тражи знак квалитета понуђени квалитет. Ако то не испуни, одузеће се право коришћења овог знака.

Улога потрошача у заштити квалитета

Самоуправно организовани потрошачи, према концепцији нашег друштвено-политичког система, треба да постану значајан фактор у обезбеђењу заштите квалитета и заштите самих потрошача. Иако је фактички утицај потрошача, као што рекосмо, данас још далеко од задовољавајућег, као нови облик односа има своју историјску перспективу. Према Уставу из 1974. између прометних организација на мало и организација потрошача успостављају се односи сарадње и споразумевања о питањима од заједничког интереса (чл. 45) а не захтев организација потрошача и да закључе самоуправне споразуме којима би се регулисало међусобно право и обавезе у погледу снабдевања, вршења услуга, квалитета производа, утврђивања цена производа и услуга као и учешћа потрошача у оствареном приходу прометних организација. Закон о удруженом раду, чл. 78 и 79 у склопу одредби о односу прометних и производних организација, предвиђа и регулисање ових односа у оквиру месних заједница и других самоуправних заједница и организација самоуправним спора-

зумима. При том, учешће у приходу утврђује се у виду повраћаја дела прихода који прометне организације остваре у промету са тим потрошачима или учешће у ком другом виду који би био у складу са законом (на пример снижење цене). Остварење ових облика сарадње заостаје за остваривањем других решења из Закона о удруженом раду.

И Закон о основама пословања организација удруженог рада у области промета робе и услуга (скраћен назив) из 1976. такође предвиђа дужност организација које се баве пословима промета робе и услуга за непосредну потрошњу (продаја на мало) да се самоуправним интересним заједницама и организацијама потрошача договарју о асортиману, количини и квалитету и цени производа за непосредну потрошњу, о радном времену и другим условима рада и питањима од заједничког интереса за снабдевање грађана производима дневне потрошње.

Потрошачи се пак организују у савете потрошача у месним заједницама, Савети имају специјализоване комисије (за предлоге потрошача, за праћење квалитета, за информације, итд.). На нивоу општине потрошачи се организују у општинска већа или конференције потрошача а на нивоу република у одборе за координацију активности организација потрошача у месним заједницама. У Скупштини СФРЈ постоји координативни одбор већа потрошача.

Организације удруженог рада из области промета и организације потрошача закључују, као што је речено, самоуправне споразуме („потрошачке кодексе“) на заједничким седницама радничких савета и месних заједница, којима се утврђују заједничке и појединачне обавезе потписника. Заједничке обавезе односе се на сарадњу док се посебне обавезе односе на понашање прометних организација (придржавање добрих пословних обичаја, ефикасност, квалитет услуга, итд.), односно ангажовање грађана од стране месне заједнице у свим видовима сарадње.

Заштита од нелојалне конкуренције (утакмице)

У концепцији југословенских прописа о заштити од нелојалне утакмице, као предмет заштите, поред интереса конкурената, уграђен је и интерес заштите потрошача. То се огледа кроз предвиђање низа дела која садрже повреде интереса потрошача, као што су нелојална реклама, лажне распродаје, прикривање мана робе, стварање пометње на тржишту у погледу организација удруженог рада, неистинито означавање порекла робе, злоупотребе у вези са распродајама (лажне ликвидације) итд. У крајњој линији свако дело нелојалне утакмице у већој или мањој мери, непосредније или посредно, погађа и потрошача. Отуда, и заштиту против дела нелојалне утакмице судови ће пружати не само на захтев непосредно погођеног конкурента већ и на захтев сваког оног ко има за то оправдан интерес. Ту спадају и потрошачи и организације потрошача који могу подизати тужбе за сва дела нелојалне утакмице изузев за дела која непосредно погађају само конкуренте (на пример оцрњи-

вање). Такође, захтев за накнаду штете може поднети само потрошач који стварно и претрпи штету услед дела нелојалне утакмице.

Изложени преглед система заштите квалитета производа и интереса потрошача има за циљ давање опште слике решења ових питања у југословенском праву. Њиме нису обухваћена извесна теоријска питања (на пример гаранција) нити анализа практичке примене.

др Владимир Јовановић